

Bartók Tibor SJ

AZ IGNÁCI LELKISÉG FORRÁSAI

Szeretünk ignáci lelkigyakorlatokról, ignáci meditációról, kontemplációról, ignáci megkülönböztetésről, ignáci Isten- és emberképről beszélni. A dolog sokszor úgy fest, mintha a jezsuita rendalapító – *Lelkigyakorlatos könyvecskéje* révén – maga találta volna fel, vagy éppen monopolizálta a lelki élet számos építőkövét. A fogalmaknak ez az erőteljes, néha zavaró „ignacianizációja” valójában egy szocio-spirituális jelenség gyümölcse, legalábbis jelentős részben. A XX. század elejétől kezdve a Rend mintegy újra felfedezte az alapító nevéhez fűződő forrásokat, elsősorban a *Lelkigyakorlatok* könyvét és Ignác önéletrajzi elbeszélését, *A zarándokot* saját spiritualitása számára. Ez a felfedezés, amely részben újra rajzolta a rendi forrásokról alkotott felfogást, kevésbé figyelt arra, hogy a XX. századi kutatások nemcsak Szent Ignác eredetiségét, hanem a hagyománytól való függőségét is feltárták. Más szóval a forrásoknak is vannak „forrásai”. Így, bizonyos értelemben, az, ami annyira „ignácinak” tűnik, sokszor éppen annyira az Ignác korabeli vagy korábbi lelkiségi áramlatok jellemzője. Érdemes tehát jobban feltárni ezeket a kapcsolatokat, mert így az is világosabbá válik, hogy mi az újdonság Ignác lelkiségében a korábbi hagyományhoz képest.

SZENT IGNÁC „FORRÁSAI”

Ignác számára lényegében négy könyv közvetítette a korábbi lelkiségi hagyományokat. Kettő loyolai betegágyához,¹ kettő pedig tizenegy hónapos manresai tartózkodásához kötődik. Lényegében mind a négy könyv a bibliai Kinyilatkoztatással és az egyházi hagyománnyal kötötte össze Ignácot.

Szász Ludolf: Vita Christi

A loyolai olvasmányok egyike a karthauzi Szász Ludolf (1300–1378) *Vita Christi*je („Krisztus élete”). Ludolf eredetileg domonkos szerzetes volt, 1340-ben lépett át a strassbourg-i karthauziakhoz. Óriási Krisztus-életrajzát még domonkos korában kezdte írni. A latin nyelvű mű nyomtatásban 1472-ben jelent meg először. Első spanyol fordítását egy ferences, Ambrosio Montesino (1444–1514) készítette 1502 körül.² A *Vita Christi* elsődleges forrásává vált Ignác Jézus Krisztus iránti szeretetének és elköteleződésének.

---

¹ Vö. *A zarándok*, n. 5.

² LUDOLFO DE SAJONIA: *La Vida de Cristo. Fielmente recogida del Evangelio y de los Santos Padres y Doctores de la Iglesia*, MHSI, Series Nova, vol. 5/1-2, Universidad Pontificia Comillas, Madrid, 2010. Egy másik kiadás szövege: GARCÍA MATEO, ROGELIO: *El Misterio de la vida de Cristo en los Ejercicios ignacianos y en el Vita Christi Cartujano*. Antología de textos, Biblioteca de Autores

Szász Ludolf műve a középkor egyik legnagyobb Krisztus-életrajza, amely Jézus életének evangéliumokban elbeszélte eseményeit fűzi egymás után, kiegészítve és értelmezve ószövetségi történetekkel, valamint a nagy ókori és középkori keresztény szerzők magyarázataival. A *Vita Christi* tehát egyfajta értelmezett Biblia, amely Krisztus életére összpontosítva egybefoglalja az egész üdvösségtörténetet.

Jacobus de Voragine: Flos sanctorum

A második loyolai olvasmány a domonkos Jacopo da Varezze (latinosan Jacobus de Voragine, 1228–1298) *Flos Sanctorum*a, vagy más néven *Legenda Aurea*a, mai kifejezéssel élve egy „Szentek legendái” gyűjtemény. Ignác egyébként azt a spanyol fordítást olvasta, amely pontosan ezzel a címmel készült: *La „Leyenda de los Santos”*.³ Ez a könyv szította fel Ignácban a szentek utánzásának a vágyát, elsősorban Szent Ferenc és Domonkos példájának követését. Tudjuk, hogy más szentek, így Remete Szent Onofriosz⁴ és Remete Szent Alexius aszketikus példája, vagy Antiochiai Szent Ignác Krisztus iránti szeretete is fontossá vált Ignácnak a legendagyűjteményből. Minden bizonnyal nagy hatást gyakorolt Ignácra – elsősorban Isten- és Krisztus-képére – a spanyol kiadás prologusa, melyet egy ciszterci szerzetes, Gualberto Fabricio de Vagad (XV. század) írt. A *Flos sanctorum* az egyház liturgikus naptárát követve elbeszéli és kommentálja a szentek életét, mintegy Krisztus misztériumának folytatódását az egyház életében.

A két könyvből – *Krisztus élete, Szentek élete* – Ignác feljegyzéseket készített magának, amelyet önéletrajzában⁵ egyenesen könyvnek nevez.

Compendio breve

A montserrati és manresai tartózkodás két meghatározó olvasmánya közül az egyik a *Compendio breve de ejercicios espirituales*. Magyarul így lehetne visszaadni a címet: „Lelkigyakorlatok rövid foglalata”. A cím már önmagában is sokat sejtet az Ignác *Lelkigyakorlat*aival való kapcsolatáról. A *Compendio* egy híres montserrati bencés apát, García Jiménez de Cisneros (1455–1510) két nagyobb munkájából, az *Ejercitatorio de [la] vida espiritual* és a *Directorio de las Horas Canónicas* című könyvekből készült kivonat, kompendium. Szerzője egy ismeretlen montserrati bencés szerzetes. A *Compendio* első fennmaradt nyomtatott példányai 1555-ből származnak.⁶ Valószínű,

---

Cristianos, Madrid, 2002. A továbbiakban az MHSI-kiadás szövegére *Vida* – MHSI, a García Mateo-féle kiadásra *Vida* – GM jelöléssel hivatkozunk.

³ Vö. BEATO IÁCOPO DE VAREZZE: *La “Leyenda de los Santos”*, MHSI, Series Nova, vol. 3, Universidad Pontificia Comillas, Madrid, 2007, XXVIII. További hivatkozásokban: *Leyenda* – MHSI.

⁴ Vö. *Fontes Narrativi* II, 191.

⁵ *A zárúndok*, n. 11.

⁶ *Compendio breve de ejercicios espirituales*. Compuesto por un monje de Montserrat entre 1510–1555. Edición preparado y presentado por Javier Melloni, SJ. Biblioteca de Autores Cristianos, Madrid, MMVI. A továbbiakban Cb jelzés alatt hivatkozunk rá, egyes részeinek sorszáma szögletes zárójellel [...], ezután megadva a Melloni-féle kiadás oldalszámát.

hogy Ignác egy kézzel másolt szövegével találkozott, amikor 1522 márciusában Monserratra érkezett.

Korábbi kutatók úgy tartották, hogy Ignácra Cisneros eredeti művei, legalábbis az *Ejercitatorio*⁷ gyakorolhatott hatást. Aimé Solignac⁸ és Javier Melloni bebizonyította,⁹ hogy inkább a *Compendio brevéről* lehet szó, bár az eredeti Cisneros-művekkel is találkozhatott Ignác montserrati vagy manresai tartózkodása során. Valószínűbb, hogy a *Compendio* segítségével végezhetette azt a háromnapos gyónását, amely inkább lelkigyakorlatnak fogható fel. A *Compendiót* montserrati gyóntatója, a francia származású bencés Jean Chanon (1480–1568) adhatta kezébe. Melloni szerint Ignác a *Compendio* alapján egészítette ki korábbi, Loyolában kezdett feljegyzéseit, mikor Montserratról Manresába indult, s amiről önéletrajzában is beszámol.¹⁰ A *Compendio* hatása elsősorban az ignáci *Lelkigyakorlatok* imametódusaiban, a Krisztus iránti szeretetteljes elköteleződésben és Ignácnak a lelki élet állomásairól vallott felfogásában mutatkozik meg.

Kempis: De imitatione Christi

A másik manresai meghatározó művecske a Kempis Tamásnak (1380–1471) tulajdonított *De imitatione Christi*, amelyet hagyományosan *Krisztus követésének* fordítunk, bár helyesebben Krisztus *utánzását* kellene mondani. Ignác idejében a *De imitationét* nem Kempisnek, hanem Jean Gersonnak (1363–1429), a párizsi egyetem nagykancellárjának tulajdonították, aki teológiai művei mellett számos lelkiségi könyvet is írt. Gerson neve alapján Spanyolországban úgy emlegették a *De imitationét*, mint „Gersoncito”-t, azaz „kis Gerson”-t, utalva a mű rövid terjedelmére. Egy Ignácot közéről ismerő jezsuita, Luís Gonçalves da Câmara szerint, miután Ignác Manresában, ahová megtérése után egy évre visszavonult, először olvasta a *Gersoncítót*, attól kezdve nem akart más lelki könyvet olvasni. Később is szokása volt, hogy naponta kétszer olvasott belőle: először egy fejezetet folyamatosan, abban a sorrendben, ahogy az következett, s étkezés után pedig találmra ütötte fel, s „mindig arra talált, ami abban az órában éppen a szívében volt, s amire éppen szüksége volt”.¹¹

A *Krisztus követése* minden bizonnyal hatást gyakorolt Ignác lelkiségi szókincsére, de még inkább a rendezetlen ragaszkodásokról, illetve a benső megmozdulások („szellemek”) megkülönböztetéséről vallott felfogására. Igaz, az ignáci megkülönböztetési szabályok szövegében ott tükröződik az egész korábbi

⁷ Vö. WATRIGANT, HENRI: *La genése des Exercices spirituels*, in *Études* 72 (1897) 203.

⁸ SOLIGNAC, AIME: *Le Manuel de Montserrat et les Exercices de saint Ignace*, in *Christus*, 42, n° 167 (1995) 358–369.

⁹ *Compendio breve de ejercicios espirituales*. Compuesto por un monje de Montserrat entre 1510–1555. Edición preparado y presentado pour Javier Melloni, SJ. Biblioteca de Autores Cristianos, Madrid, MMVI. Introducción (par J. Melloni), XLII–XLIV.

¹⁰ *A zarándok*, n. 18.

¹¹ LUÍS GONÇALVES DA CÂMARA: *Memoriale – Egy kortárs portré Szent Ignácról*, n. 97, Jezsuita Könyvek – JTMR, Budapest, 2012, 64.

lelkiségi hagyomány, de ennek jelentős része a *Krisztus követésén* keresztül áramlott át Ignáchoz.

Természetesen nemcsak a fenti négy mű alakította Ignác gondolkodását és lelkiségét, hanem későbbi tanulmányai is, amelyekben jelentős szerep jutott a skolasztikus filozófiának és teológiának.¹² Ugyanígy, a *Rendalkotmány* írásához és kiterjedt levezéséhez – mindkettőt titkára, Juan de Polanco segítségével bonyolította – jelentős mértékben felhasználta az ókori és középkori teológiai és lelkiségi irodalmat. Mindazonáltal a loyolai és manresai könyvek töltöttek be meghatározó szerepet megtérésének korszakában: egyrészt szókincset biztosítottak számára lelki tapasztalatának kifejezésre, ugyanakkor befolyásolták is ennek a lelki tapasztalatnak a jellegét.

E négy művön – különösen a *Compendión* és a *Krisztus követésén* – keresztül Ignác közvetlen kapcsolatba került azzal a lelkiségi irányzattal, amely *Devotio Moderna* néven meghatározta az XIV–XV. század lelkiségét. Lássuk tehát ennek a lelkiségi mozgalomnak néhány fontos sajátosságát, amely az ignáci lelkiségben is megjelenik.

DEVOTIO MODERNA

A *Devotio Moderna* születése Németalföldre és a flamand Gérard Groote nevéhez (1340–1384) fűződik. Körülötte jött létre a XIV. század második felében egy lelkiségi mozgalom és közösség, amely eredetileg a „Közös Élet Testvérei” nevet viselte. Groote nem volt pap, csak diakónus, a mozgalom németalföldi közösségeihez elsősorban laikus férfiak és nők tartoztak. Hamarosan papok is csatlakoztak hozzájuk. Groote utóda, Florent Radewijns (kb. 1350–1400) szilárd kereteket adott a papi ágnek, amely Windesheimben (1387) szabályozott kanonoki testületté vált. A windesheimi kanonokok hamarosan magukba olvasztották a groenendaeli kolostort – itt élt korábban a híres flamand misztikus, Jan van Ruusbroec –, valamint a Groenendaelhez tartozó többi ágostonos kolostort.

A mozgalom lelkiségének elnevezése – *Devotio Moderna* – a windesheimi kolostor krónikásától, Johannes Buchstól származik (†1479). „Modern” abban az értelemben, hogy világiak számára is utat nyitott az elmélyültebb lelki életre. Busch révén a mozgalom kiterjedt Németországra is, Jean Mombaer (Mauburnus, †1501) révén pedig Franciaországra. A „Közös Élet” testvérei nem tettek szerzetesi fogadalmakat, hanem szegénységben élve az imádságnak szentelték magukat, és általában könyvmásolásból tartották fenn közösségeiket. A kanonoki ág Szent Ágoston, illetve a párizsi Szent-Viktor apátság szabályzatát követte. Hatásuk elsősorban abban mutatkozott meg, hogy a XIV–XV. században számos más szerzetesi közösség mintájukat követve reformokat hajtott végre, ami az imaéletet és szegénységet illeti. Ennek a reformmozgalomnak a szerzetesi vonulatába tartozik Cisneros is, aki apátként megreformálta a montserrati kolostor fegyelmi és lelki

---

¹² Vö. GARCÍA MATEO, ROGELIO: Fuentes filosófico-teológicas de los ejercicios según el currículum académico de su autor, in *Las fuentes de los Ejercicios espirituales de San Ignacio. Simposio internacional (Loyola, 15–19 Septiembre 1997)*, Mensajero, Bilbao, 1998, 469–508.

életét a XV–XVI. század fordulóján. A *Devotio Moderna* képviselőit számos közös vonás jellemzi. Az alábbiakban tekintsünk át néhányat.

Lélektani realizmus

A vallásos lelki tapasztalatot józan lélektani realizmussal kezelik és egyszerű nyelvezettel mutatják be, ami a teológiailag nem túl művelt emberek számára is érthető és vonzó. A *Devotio Moderna* képviselői közül némelyek kapcsolatban állnak a rajnai vagy flamand misztikusokkal (Suso, Ruusbroec stb.), alapvetően azonban kerülnek a misztikára jellemző túlzó, illetve paradox megfogalmazásokat.

Személyes mentális ima – imapedagógia

A *Devotio Moderna* képviselői bár a misztikus jelenségekkel szemben többé-kevésbé tartózkodó álláspontot képviselnek, mégis megkülönböztetett figyelmet fordítanak a lelki élet benső történéseire. A közös vokális imák (zsolozsmák imaórái) megmaradnak ugyan, de egyszerűbb formában. Nagyobb hangsúlyt kap a személyes mentális ima, amelynek gyakorlata egyre jobban terjed a laikusok körében is. A *Devotio Moderna* igazi nagy hozománya az ima pedagógiája, amely létezett persze a korábbi monasztikus gyakorlatban is, de most még inkább módszeressé válik a különféle imagyakorlatokban. E gyakorlatokban a mentális tevékenység (diszkurzivitás, imagináció) általában kontrollálható. Az imádkozni tanítás-tanulás mozgalmának gyümölcseként születnek az első „lelkigyakorlatos könyvek”, amelyek közül emeljük ki kettőt az alábbiakban.

Gérard Zerbolt de Zutphen (†1398) *De spiritualibus ascensionibus* (A lelki felemelkedésről) című könyve bemutatja a lelki élet fejlődését a halálos bűn állapotától az erkölcsileg megreformált életformáig, amelynek alapja a szív tisztasága (*puritas cordis*) és a szeretet (*caritas*). Ehhez egymásra épülő imagyakorlatokat, lelkiismeretvizsgálati gyakorlatot, általános gyónást, az utolsó ítéletről és Krisztus szenvedéséről szóló elmélkedéseket javasol. Egy másik szerző, Jean Mombaer (Mauburnus) *Rosetum exercitiorum spiritualium* (Lelkigyakorlatok rózsakertje) különféle imagyakorlatokat gyűjtött össze. Ezek a könyvek Cisneros *Ejercitatoriójára* és *Directoriójára* is nagy hatást gyakorolnak, s rajtuk keresztül Ignác *Lelkigyakorlataira*. Így a *Devotio Moderna* imapedagógiája elsősorban bencés közvetítés révén jut el Ignáchoz.

Krisztus-központúság

A *Devotio Moderna* kifejezetten krisztocentrikus lelkiség. Nagy hangsúlyt helyez a Jézus emberségével való kapcsolatra. Ebből a szempontból közeli rokon a ferences lelkiséggel, mindazonáltal érzelmileg visszafogottabb, mint a ferences krisztocentrizmus. A *Devotio Moderna* Krisztus-központú irodalmának legtipikusabb alkotása a már említett *De imitatione Christi*. A *Devotio Moderna* képviselői számára a személyes ima leggyakoribb tárgya Krisztus élete, szenvedése, halála, szeretete, a

világ hiúsága, az utolsó ítélet. Ezek a meditációk időnként erőteljes pesszimizmust, a világgal szembeni bizalmatlanságot sugároznak.

Erények – arany középút

A *Devotio Moderna* követőinek életstílusában fontos szerep jut az erények gyakorlásának, az alázatnak, a lemondásnak és az előjáró vagy a lelkivezető iránti engedelmességnek. A *Dictionnaire de spiritualité ascétique et mystique* így foglalja össze e lelkiség stílusát: „komolyság, bölcsesség, okos szerénység, bizalmatlanság a csillogóval szemben, a szilárd, tartós dolgok iránti érzék, a kipróbált módszerek alkalmazása. Ezáltal »modern«, vagyis korának megfelelő ez az iskola.”¹³ A *Devotio moderna* „arany középutas”, szélsőségektől óvakodó lelkiségnek nevezhető.

Teológia és spiritualitás szétválása

A *Devotio Moderna* tipikusan annak a kornak – XIV. század – a szülötte, amikor véglegesen elszakad egymástól a skolasztikus teológia és a lelkiség. A XV–XVI. században néhány teológus megpróbál még ellenállni ennek a folyamatnak (például Jean Gerson, Wessel Gansfort, Erasmus), amely azonban megállíthatatlan. A *Devotio Modernát* egyre inkább áthatja az egyetemi teológiával szembeni bizalmatlanság. Kempis könyvecskéje, a *Devotio Moderna* gyöngyszeme egyértelműen antiintellektuális beállítottságú.

Szent Ignác lelkisége számos szempontból örököse a *Devotio Modernának*. A lélektani realizmus, a személyes ima fontossága, az imaélet pedagógiájára – megfelelő gyakorlatok, módszerek alkalmazására – helyezett hangsúly, a Krisztus embersége iránti mély elkötelezettség, a lelkivezető fontossága e németalföldi eredetű lelkiségi mozgalomra visszavezethető elem, ha nem kizárólagos módon is. Ugyanakkor nem hat Ignácra a *Devotio Moderna* szomorkás pesszimizmusa és antiintellektuális beütése (annak ellenére sem, hogy Ignác maga nem rendelkezett különleges intellektuális adottságokkal). Ami leginkább a *Devotio moderna* vonalába sorolja Ignácot, az elsősorban az individuum lelki tapasztalatára való figyelem. Ignác – amint látni fogjuk – az individuális lelki tapasztalathoz sajátos teológiai fogalmat rendelt: Isten akaratának konkrét, az adott személyre vonatkozó keresését. Ez nem található meg a *Devotio Moderna* képviselőinél.

AZ IGNÁCI LELKISÉG SZÓKINCSE

Amint fentebb már említettem, Ignác loyolai, montserrati és manresai olvasmányai lelkiségi kifejezéstárat is biztosítottak számára, sőt fogalmaikon keresztül befolyásolták Isten-, Krisztus- és emberképének a jellegét. Hogy közelebbről is

---

¹³ PIERRE DEBONGNIE: *Dévotion Moderne*, in *Dictionnaire de spiritualité ascétique et mystique*, III, Beauchesne, Paris, 1957, col. 727–747.

lássuk Ignác és a forrásai kapcsolatát, idézzünk fel néhány „tipikus” ignáci kifejezést és a mögötte rejlő tartalmakat, először Istennel kapcsolatban.¹⁴

Isten – Teremtő – Jóság

Isten Ignác számára mindenekelőtt Teremtő és Úr (*Criador y Señor*),¹⁵ aki a teremtményekkel való kapcsolatáról, elsősorban jóságáról ismerhető fel. Isten gyakran Jóságként (*Bondad*) jelenik meg Ignác szókészletében, jelzőkkel megtűzdelve: isteni (*divina*), legfőbb (*summa*), végtelen (*infinita*) Jóság.¹⁶ A többi isteni tulajdonság is a jósággal függ össze, főleg Ignác levelezésében. Isten a Mindenható (*Omnipotencia*), aki pótolja az emberi gyengeséget. Bölcsesség (*Sabiduría*), aki utat mutat a jóság kiáradásának. Gondviselés (*Providencia*), aki előrelátóan irányít. Főnség (*summa Majestad*), aki azonban nem szakad el teremtményeitől, hanem bennük van, „lényege, jelenléte és hatalma által”.¹⁷ Ezért lehet Őt szeretni minden teremtményben, és minden teremtményt Őbenne. Ez egyben cél is minden jezsuita számára már a noviciátustól kezdve.¹⁸ Az isteni jóság ugyanis kiárad minden teremtménybe, ahogy azt a *Lelkigyakorlatok* utolsó szemlélődésében állítja Ignác.¹⁹ Amint látszik, Ignác istenképe elsősorban „ökonómikus”, azaz a teremtményekkel és a történelemmel való kapcsolatából ismerhető fel (*Deus ad extra*). Más szóval, Ignácot nem foglalkoztatja az a gondolat, hogy milyen lehet Isten önmagában (*Deus in se*).

A fentebbi isteni tulajdonságok ecsetelésében bővelkednek Ignác forrásai, különösen Ludolf *Vita Christi*je és a monserrati *Compendio*. A *Vita Christi* többször említi azt – az egyébként filozófiai alapelvet –, hogy Isten „lényege, hatalma és jelenléte által” (*por esencia, potencia y presencia*) teremtményeiben tartózkodik és mindenütt megközelíthető.²⁰ A *Vita* ugyanakkor hangsúlyozza, hogy Istennek ez a minden teremtményen áttetsző jelenléte majd csak az örök életben lesz teljes.²¹

Ami a jóságot, mint isteni tulajdonságot illeti, a *Flos sanctorum* spanyol prólógusa megjegyzi, hogy „Istenünk és Urunk első és legtermészetesebb tulajdonsága a jóság és a nemesség...”.²² A *Compendio* kifejezett elmélkedési anyagot is ad Istenről, mint legfőbb Jóságról (*suma Bondad – sic*): „Fontold meg, hogy mindaz, ami jó, az Istenben való részesedése miatt jó. [...] minden jóság, amit az

¹⁴ Az ignáci istenképről lásd IGNACIO IPARRAGUIRRE tanulmányát: *Visión ignaciana de Dios*, in *Gregorianum*, 37 (1956) 366–390.

¹⁵ Vö. Lgy. 5, 15, 16, 20, 38, 39, 50, 52, 184, 316, 317.

¹⁶ Vö. Lgy. 20, 52, 59, 98, 151, 157.

¹⁷ Vö. Lgy. 39.

¹⁸ *Rendalkotmány* 288.

¹⁹ Lgy. 237.

²⁰ *Vida* – GM, I, cap. 5, n. 5, 20; I, cap. 9, n. 3, 34.

²¹ “...y veremos a Dios en las criaturas y a las criaturas en Dios, allí sera Dios todas las cosas en todas...”. Uo., II, cap. 88, n. 3, 364.

²² *Leyenda* – MHSI, Prólogo n. 23, 7.

emberekben látsz, s minden jóság, melyet a teremtményekben szemlélsz, ama legfőbb Jóságtól származik.”²³

Ez alapján véve filozófiai megállapítás, amellyel Ignác minden bizonnal behatóbban is találkozott későbbi tanulmányai során, például Petrus Lombardus *Szentenciás könyvének* tanulmányozásakor.²⁴ Tapasztalattá számára azonban először Montserraton vagy Manrézában vált mindez a *Compendio* nyomán. Ugyancsak a *Compendio*-ban olvashatta először, hogy Isten egyetemes és önmagától kiáradó jó: „Fontold meg, hogy egyetlen dolog sem árasztja szét annyira a jóságát, mint Isten. Ő pedig végtelenül ezt teszi, mert minél egyetemesebb valami, annál jobb.”²⁵ Ez az alapelv – amelyet Ignác újra felfedez majd Arisztotelészt és Szent Tamást²⁶ tanulmányozva – határozza meg az apostoli feladatok kiválasztásának egyik kritériumát a jezsuita *Rendalkotmány*-ban: „A jó annál istenibb, minél egyetemesebb. Ezért azokat az embereket és helyeket kell előnyben részesíteni, melyek – miután a jóban előhaladást tettek – közreműködhetnek abban, hogy a jót sokaknak továbbadják.”²⁷

Jézus Krisztus és a Szentháromság

Amit Ignác Istenről tapasztal és állít a teremtményekkel való kapcsolatában, ugyanígy állítja Krisztusról is.²⁸ Krisztus ugyancsak „Teremtő és Úr”. A *Lelkigyakorlatokban* csak egy helyen jelenik meg Teremtőként,²⁹ de a *Rendalkotmány* négy helyen is Teremtőnek és Úrnak nevezi.³⁰ Ezen kívül Ő „mindenek Örök Ura” (*eterno Señor de todas las cosas*),³¹ legalábbis a lelkigyakorlatozó így fordul hozzá a *Lelkigyakorlatok* második hetét megnyitó elmélkedésben. Meglepő, hogy ezek a teremtéssel kapcsolatos isteni attribútumok, amelyeket a teológia inkább az Atyának tart fenn, Ignácnál Krisztushoz is kapcsolódnak. Még érdekesebb, hogy az utolsó fogadalmait tevő jezsuita fogadalmának szövegében egyenesen „mindenható Istennek” nevezi Krisztust,³² amely hagyományosan az Atyának lefoglalt cím a liturgiában és a teológiában egyaránt.

Nos, ez a viszonylag szokatlan, az Atyától a Fiúnak „kölcsonzött” cím, minden valószínűség szerint a *Vita Christi* Szentháromság-felfogásán nyugszik. Itt

---

²³ Cb [489,5], 116.

²⁴ Vö. „Deus ubique et in omni creatura essentialiter, praesentialiter, potentialiter est.” Lib. I, Dist. XXXVII, c. 1.

²⁵ Cb [209], 46.

²⁶ Vö. *Summa Theologiae*, III, q. 1, a. 1.

²⁷ *Rendalkotmány* 622.

²⁸ Az ignáci lelkiségben megjelenő Krisztus-címek átfogó értelmezéséhez lásd JESÚS SOLANO: Jesucristo bajo las denominaciones divinas en San Ignacio, in *Estudios Eclesiásticos*, 30 (1956) 325–342.

²⁹ Lgy. 53.

³⁰ *Rendalkotmány* 51, 66, 101, 602.

³¹ Lgy. 98.

³² *Rendalkotmány* 527: „Ego N. professionem facio et promitto omnipotenti Deo coram ejus Virgine Matre et universa coelesti curia...”

olvashatjuk ugyanis, hogy „amint az Atya mindenek Ura (*Señor de todas las cosas*) mindenhatósága révén, ugyanígy a Fiú is”.³³ Sőt, Szász Ludolf nem ijed meg attól sem, hogy az „Atya” nevet kölcsönözze a Szentháromság egészének a teremtményekkel való viszonyában. A Hitvallást magyarázva mondja: „...hisszük, hogy Isten Atya... Itt személyes értelemben vesszük az Atya kifejezést. De vehetjük lényege szerint is, amikor fogadott atyaságról van szó (*paternidad de adopción*). Ebben az értelemben maga a Szentháromság a jó dolgok és a teremtett világ atyja. Az egész Szentháromság atyja a jóknak és a rosszaknak.”³⁴

Krisztus tehát teremtői tulajdonságokkal van felruházva Ludolfnál, de a *Compendi*óban is. A megfeszített Krisztus az „egék Alkotója” (*Hacedor de los cielos*),³⁵ a megalázott Krisztus az „egész teremtés Ura” (*Señor de todo le criado*),³⁶ a Heródes elől menekülő Krisztus a „mindenség Teremtője” (*Criador del universo*).³⁷ Mindezek alapján nem meglepő, hogy Krisztus Ignácnál is Teremtőként van megnevezve a kereszten is.

A *Lelkigyakorlatok*ban, éppúgy, mint a *Vita Christi*ben³⁸ és a *Compendi*óban Krisztus a testbe öltözött Teremtő. A Megtestesülés misztériuma azonban az egész Szentháromság műve. Ahogy az egész Szentháromság részt vesz a teremtés rendjében, ugyanúgy részt vesz az újjáalkotásban is: „...a Megtestesülés nagy titka az egész Szentháromság műve volt” – állítja Ludolf.³⁹ Ez és ehhez hasonló kijelentések formálják Ignác híres személedését a Megtestesülésről, melyben a Három Isteni Személy együtt szemléli a földkereséget és együtt határozzák el, hogy a Második Személy emberré legyen.⁴⁰ Ez a Szentháromság-felfogás formálja majd Ignácnak azokat a misztikus tapasztalatait is, amely a *Rendalkotmány* írását kísérik.

Isten teremtő jósága és a Szentháromságnak az egész világ megmentésére vonatkozó terve nyilvánul meg tehát Ignác számára Krisztusban. Az ember Krisztusra vonatkoztatott gyakori isteni címek (ami teológiailag megmagyarázható a *communicatio idiomatum* tana alapján) ezt a tervet tudatosítják benne.

Krisztus Urunk, Krisztus Király, Krisztus Vezér

Krisztus nemcsak Teremtő, hanem Úr, Király és Vezér is Ignác számára. A leggyakoribb krisztológiai cím a *Lelkigyakorlatok*ban és a *Rendalkotmány*ban a „Krisztus Urunk” (*Christo nuestro Señor*).⁴¹ A király- és a hadvezér-paradigmát a második hét két nagy elmélkedésében, az *Örök Király felhívásában*⁴² és a *Két*

³³ *Vida* – MHSI, II, cap. 83, n. 4, 716.

³⁴ Uo.

³⁵ Cb [484,2], 110.

³⁶ Cb [485], 111.

³⁷ Cb [277], 61.

³⁸ “...fue necesario que ese mesmo criador viniese al mundo vestido de carne, porque por sí mesmo fuese conocido.” *Vida* – GM, I, cap. 18, n. 2, 67.

³⁹ Uo., I, cap. 5, n. 9, 25.

⁴⁰ Lgy. 101.

⁴¹ A *Lelkigyakorlatok* szövegében 73-szor, a *Rendalkotmány*ban 61-szer fordul elő.

⁴² Lgy. 91–98.

zászlóban⁴³ találjuk. Krisztus „urasága”, „királysága” és „vezérsége” elsősorban megváltói működésének aktív fázisához kapcsolódik a *Lelki gyakorlatok*ban.

Krisztus uraságának és királyságának összefoglaló címe – „királyok Királya és urak Ura” – természetesen újszövetségi alapú (1Tim 6,15 és Jel 19,16). Mindazonáltal Ignác számára elsősorban a *Vita Christi*ből ered, amely számos alkalommal parafrázálja, értelmezi vagy egyszerűen csak idézi ezt az összetett címet (*Rey de los reyes y Señor de los señores*) együttesen és külön-külön is.⁴⁴ A *Vita* vége felé Ludolf a négy evangélium különböző Krisztus-képeit magyarázza. A Márk evangélium Krisztus-képét így foglalja össze: „az ember Jézus az urak Ura és mindenek Parancsolója és Királya (*el Señor de los señores, el Dominador y Rey de todas las cosas*) volt és most is az”.⁴⁵ Ignácra talán ez a megfogalmazás hatott leginkább. A *Vita Christi*ben megjelenik a mennyei udvar (*corte celestial*) kifejezés is,⁴⁶ amely Ignácnál az Örök Király felhívására válaszoló felajánló ima egyik eleme lesz.

A földi király és az Örök Király felhívásának párhuzama Ignác számára lényeges mozzanat a második hét elején. A *Vita Christi*ben vagy a többi megtérése körüli olvasmányban nem található meg hasonló formában.⁴⁷ Talán visszamegy egy VII. századi Sínai-hegyi szerzetes, Johannes Climacos (Lépcsős Szent János) *Scala paradisi* című művének hasonló paradigmájára.⁴⁸ Tény, hogy a *Scala paradisi* 1504-ben fordították le spanyolra, így Ignác olvashatta a művet, ha nem is Loyolában vagy Manresában, hanem valahol másutt, később.

Ludolf több helyen is alkalmazza Krisztusra a „vezér” címet, amelyet a spanyol fordítás különféle kifejezésekkel ad vissza: *caudillo*,⁴⁹ *adaliid*,⁵⁰ *capitán*.⁵¹ Ignác a *capitán*t részesíti előnyben, amikor Krisztusra alkalmazza a *Két zászló*-elmélkedésben (*summo, verdadero capitán*). A *Két zászló*ban szereplő, egymással szembeállított programpontokhoz hasonló elmélkedést több helyen is találunk

---

⁴³ Lgy. 136–147.

⁴⁴ Például: *Vida* – GM, I, cap. 5, n. 8, 22; I, cap. 9, n. 1, 32; I, cap. 11, n. 4, 45; II, cap. 54, n. 1, 181; II, cap. 55, n. 1, 183; II, cap. 62, n. 3, 237; II, cap. 62, n. 10, 248; II, cap. 68, n. 3, 289; II, cap. 89, n. 3, 369.

⁴⁵ *Vida* – MHSI, II, cap. 83, n. 9, 721.

⁴⁶ *Vida* – GM, II, cap. 89, n. 3, 369.

⁴⁷ A *Vita Christi*ben mindenestre található párhuzam az Örök Király felhívásában szereplő egyik ponttal, a prédikációs körútra induló Krisztus képével (Lgy. 91). Vö. *Vida* – GM, I, cap. 30, n. 30, 109–110.

⁴⁸ Ez legalábbis SANTIAGO ARZUBIALDE véleménye, szemben a hagyományos felfogással, amely a keresztes hadjáratok emlékének lenyomatát látta Ignác párhuzamában: *El llamamiento del Rey Temporal en la « Escala celeste » de San Juan Clímaco*, in *Las fuentes de los Ejercicios Espirituales...*, Id. mű, 537–541.

⁴⁹ „...nuestro soberano y benigno caudillo Jesucristo quiere que auden siempre puestos y levantados los ojos y la cara de su devota caballería en sus llagas saludables.” Uo., Proemio, n. 3, Lásd az MHSI kiadása „caudillo” helyett „capitán”-t használ.

⁵⁰ „...nos fue enviado del cielo para que fuese nuestro adaliid en la carrera de las virtudes...”. *Vida* – GM, Proemio, LI.

⁵¹ „...nació como esforzado capitán para vencer batallas...”. Uo., I, cap. 9, n. 6, 36. „...las armas de Jesucristo son fuegos de caridad, pues el que quisiere ser del cuento de su capitania, necesario es que se se señale con el sello de su amor.” Uo., II, cap. 57, n. 2, 191.

Ludolfnál.⁵² A „két zászló, két tábor”-paradigma természetesen jóval régebbi, mint Ludolf *Vita Christje*; visszamegy a Jelenések könyve két városának, Jeruzsálemnek és Babilonnak szembenállására, amelynek klasszikus értelmezése Ágoston *De civitate Dei*jében jelenik meg, mint az istenszeretet és az önszeretet harcának metaforája. Erről a *Flos Sanctorum* is megemlékezik Ágoston életrajza nyomán.

Krisztus, mint Úr, Király és Vezér az ignáci lelkiség Krisztus-képének arra az oldalára irányítja a figyelmet, amely a küzdelemmel – elsősorban a benső küzdelemmel és önlegyőzéssel – kapcsolatos, éppúgy, mint a *Vita Christi*ben: küzdelem az önközpontúság különféle dimenziói és megnyilvánulásai (gazdagság, hiú dicsőség, gőg stb.) ellen, amelyek helyébe Krisztus tulajdonságainak (szegénység, készség a gyalázatok elviselésére, alázat stb.), azaz erényeinek kellene lépniük.

A benső küzdelemre való felhívás erőteljesen megjelenik a *Flos sanctorum*ot bevezető megfontolásban is, melyet Jean Gerson írt de Voragine művéhez (s amely Gualberto Prológusa előtt áll). Gerson megfogalmazásában a szentek Krisztus erejével győztek a különféle fejedelmek fölött: a földi királyok és császárok felett, a pokol fejedelmei felett, sőt a lélekben lakó legerősebb fejedelmek, az értelem és az akarat fölött is.⁵³ Az ignáci lelkiség e küzdelemjellege később erőteljes szociális vonatkozást kap. Összekapcsolódik az *iglesia militante* fogalmával,⁵⁴ mely többször előfordul Ludolfnál is, mint reformra szoruló test.⁵⁵

Teremtmény, teremtmények

Ignác számára az ember mindenekelőtt teremtmény, akit Istenhez mint Teremtőhöz való kapcsolata definiál. Ennek a Teremtőhöz való kapcsolódásnak az ideális formája a Príncipium és Fundamentum hármasság: dicsérni, tisztelni és szolgálni (*alabar, hacer reverencia, servir*).⁵⁶ Ez a hármasság alapozza meg az ember üdvösségét is. Hasonló gondolatok már a keresztény ókorban, majd a középkorban is megfogalmazódtak. Ignác valószínűleg a *Vita Christi* egyik meditációjában találkozott vele, ahol Ludolf Szent Anzelmet idézi Isten dicséretéről, mint az ember életének céljáról: „Arra vagy teremtve, hogy teremtődöt dicséred, hogy dicséretének szenteld magad, hogy érdemben előbbre haladj szüntelenül idele, s hogy boldogan élj a jövőben; Isten dicsérete itt igazzá tesz, odaát pedig boldoggá.”⁵⁷ Ignác számára ez az teológiai gondolat kerül a *Lelkiyakorlatok* fundamentumába.

Hogy a *Lelkiyakorlatok*nak legyen fundamentuma, vagyis megalapozása és kiindulópontja, valószínűleg a *Vita Christi*ből eredő gondolat. Csakhogy ott az

⁵² *Vida* – GM, I, cap. 22, n. 5, 91; II, cap. 26, 171.

⁵³ *Leyenda* – MHSI, Concordia [7], 2.

⁵⁴ Lgy. 352.

⁵⁵ “Es también da notar cerca de la presente materia que sin la simonía y son otros males, son aún otros siete males en algunas personas del cuerpo de esta Iglesia militante.” *Vida* – GM, I, cap. 68, n. 2, 154.

⁵⁶ Lgy. 23.

⁵⁷ *Vida* – MHSI, II, c. 85, n. 1, 738.

előszóban szereplő „fundamentum” teljesen krisztológiai megfogalmazású Szent Pál 1. Korintusi levele alapján (3,11): „Ahogy az Apostol mondja, senki sem vethet más alapot az erények épületének, mint ami már megadatott, vagyis a mi Urunk Jézus Krisztus.”⁵⁸ Amint több későbbi meditációból kiderül, ez a fundamentum nem más, mint Krisztus erényei (*humildad, aspreza, pobreza*) – különösen is a szegénység – és a rájuk való törekvés.⁵⁹ Ignác – bár fontosnak tartja mindezt – mégis inkább a *Vita Christi* másik meditációjából (Isten dicsérete) merítette a maga fundamentumát.

A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy ez az ignáci fundamentum, mint hármias emberi attitűd, inkább a *Lelkigyakorlatok* végére születik meg az emberben. Ehelyett az ember először benső akadályaival, bűneivel találkozik, ami megváltásra szorul benne Krisztus által. A bűnről szóló első hét számos kifejezése vagy képe visszavezethető a loyolai, illetve montserrati–manresai olvasmányokra.

A bűn az egész embert érinti, a maga test–lélek összetettségében, ahogy erre a *todo el compuesto de anima y cuerpo* kifejezés utal a bűnről szóló első elmélkedés előkészítő gyakorlatában.⁶⁰ Hasonló kifejezést találunk a *Vita Christi*-ben, amelyet Ludolf Aranyszájú Szent Jánostól idéz (*todo el compuesto humano, que es todo el hombre*).⁶¹ Ignác megőrzi azt a Ludolfnál megjelenő hagyományt⁶² is, miszerint az első embert Damaszkusz környékén formálta a földből Isten.⁶³

A bűnök benső rútságától és gonoszságától való megundorodás (*aborrescer, aborrescimiento*) fontosabb Ignác számára, mint a tőlük való tiltás.⁶⁴ Ez a gondolat Ludolfnál⁶⁵ és a *Compendioban*⁶⁶ egyaránt jelen van. A bűnök miatt Ignác „szégyent és zavart” szeretne érezni (*vergüenza y confusión*). Ez a tipikus kettős kifejezés Ludolf pokolról szóló elmélkedésében már jelen van.⁶⁷ Ignác valószínűleg a *Compendioból* merítette a hármias bűnről szóló elmélkedés gondolatát,⁶⁸ hasonlóképp a Megfeszített Krisztussal, illetve a Miasszonyunkkal való imabeszélgetés gyakorlatát

---

⁵⁸ *Vida* – GM, XLIV.

⁵⁹ „Esta [la pobreza] sola es el principal fundamento de todo el espiritual edificio.” *Ib.*, I, cap. 9, n. 3, 34. „...la pobreza es la primera perfección de los que quieren seguir a Cristo, y fundamento de todo edificio espiritual...” *Uo.*, I, cap. 33, n. 1, 116.

⁶⁰ Lgy. 47.

⁶¹ *Vida* – GM, I, cap. 18. N. 4, 69.

⁶² *Uo.*, I, cap. 2, n. 1, 14.

⁶³ *Vö. Lgy.* 51.

⁶⁴ *Vö. Lgy.* 57 és 63.

⁶⁵ „...debes pensar aue no eres hombre, mas gusano, miserable, doloso y aborrecible...” *Vida* – GM, II, cap. 58, n. 2, 202-203.

⁶⁶ „Deves considerar la graveza y multitud de los peccados que fueron causa desta pasión, y aborrescerlos y dolerte dellos, mirando que si no hoviera peccados, no havía para qué padecer...” *Cb* [485,3], 112.

⁶⁷ *Vida* – GM II, cap. 88, n. 1, 363-364.

⁶⁸ A *Lelkigyakorlatok*-ban a bűn három szintje: angyalok, Ádám – Éva, egy ember (Lgy. 50-52). A *Compendioban*: Lucifer, Ádám – Éva, Szodoma – Gomorra (*Cb* [39], 17).

is.⁶⁹ A pokolról szóló elmélkedés is sok hasonlóságot mutat a *Compendió*ban és a *Lelkigyakorlatokban*.⁷⁰

A *Lelkigyakorlatok* első hete el akar vezetni a bűnök gyökeréhez, a benső rendezetlenségekhez, amelyeknek – mint rendezetlen ragaszkodásoknak – megérzése még világosabbá válik a második héten. Egyébként Ignác a *Lelkigyakorlatos könyv*nek már az első bevezető megjegyzésében megfogalmazza, hogy a gyakorlatok elsődleges célja a rendezetlen ragaszkodásoktól (*afecciones desordenadas*) való szabadulás lesz, ami feltétele annak, hogy az ember keresse és megtalálja Isten akaratát.⁷¹ A bűn, mint az értelem és az akarat rendezetlensége, a *Vita Christi*ben is jelen van.⁷² A rendezetlen ragaszkodásoktól való szabadulás azonban a *De imitatione Christi* egyik központi témája. „Ki gátol, ki gyötör jobban, mint szíved meg nem tört hajlama (*immortificata affectio cordis*)?”⁷³ – kérdezi Kempis.

A bűnökből és a rendezetlen ragaszkodásokból való szabadulás Krisztuson keresztül történik Ignácnál és a *Devotio Moderna* íróinál is. A szabadulás egyben meghívás a Krisztus erényeiben való növekedésre is. A szabadulás és a növekedés feltétele a Krisztussal való bensőséges kapcsolat, melynek sajátos kifejezése Ludolfnál a *familiaridad*.⁷⁴ Ha Ignác ezt nem használja is kifejezett módon, mégis ez hatja át egész Krisztus-kapcsolatát az első hét 1. gyakorlatának imabeszélgetésétől kezdve.⁷⁵ A *Compendio* a Krisztus iránti szeretetben, szolgálatban és utánzásban (*amar y servir, le imitar*) fogalmazza meg a megszabadított ember választását Krisztus felé.⁷⁶ Ez Ignác szókincsének – és tapasztalatának – fontos része lesz.

A *Devotio Moderna* szerzőinél – különösen Kempisnél – általában pesszimista módon beszélnek a teremtett világról, vagy nem szentelnek neki különösebb jelentőséget. Ignác ebből a szempontból nem követi őket. Számára az egész világ Isten dicsősége megjelenésének a helye.

AZ IGNÁCI LELKISÉGI ÚJÍTÁSAI NÉHÁNY HAGYOMÁNYOS TERÜLETEN

A Jézus emberségével való kapcsolat az imában

Ignác tökéletes örököse a ciszterci és ferences lelkiség, valamint a *Devotio Moderna* krisztocentrikus gondolkodásának, különösen is az ember Jézus iránti odaadásának. Az ember Jézus életének eseményein – az ún. misztériumokon – való elmélkedést a *Vita Christi*vel kezdte, majd a *Compendio* segítségével folytatta. A *Vita Christi*

⁶⁹ Lgy. 53. Vö. Cb [33], 13; [46], 17–18.

⁷⁰ Lgy. 65–70. Vö. Cb [64]–[73], 20–23.

⁷¹ Lgy. 1.

⁷² Uo.

⁷³ *Krisztus követése*, I, 3 (16), 21. Lásd I, 6. (*A rendezetlen vonzalmak*) fejezetet is.

⁷⁴ “...buscar su familiaridad, pensando de continuo en su santísima vida.” *Vida* – GM, Proemio, n. 3, II. “...converses con él y te hagas su familiar.” Uo., n. 4, LII.

⁷⁵ Lgy. 53.

⁷⁶ Cb [485,7], 113.

ferences hagyományra – Johannes de Caulibusra – visszamenő megfogalmazása Ignác *Lelki gyakorlatainak* is alapelve:

„Ha hasznót akarsz meríteni ezekből az elmélkedésekből, hagyj el minden aggodalmat és nyugtalanságot. Idézd magad elé mindazt, amit Jézus Krisztus mond vagy tesz, s amit elbeszél [az evangélium], mintha saját füleddel hallanád és saját szemekkel látnád... Olvasd a történeteket úgy, mintha most történne. Idézd szemed elé a múltbeli dolgokat, mint jelenvalókat, s majd jobban ízleled.”⁷⁷

Jézus emberségének a szemlélése azonban nemcsak arra szolgál számára, hogy növekedjen Jézus erényeiben, ahogy ezt a *Devotio Moderna* képviselői és az őket megelőző hagyomány értette. Számukra Jézus az erények ősmintája, exempluma, modellje, akinek a szemlélése és utánzása (*imitatio, mimeszisz*) révén haladhat előre az ember az Istenhez vezető úton a régi patrisztikus bölcsességnek megfelelően: *per Christum hominem ad Christum Deum*.⁷⁸ Ignác azonban Jézust nemcsak utánozni (*imitar*), hanem követni is akarja (*seguir*), ami apostolibb jelleget kölcsönöz Krisztussal való kapcsolatának. A *Vita Christi* és a *Compendio* jórészt még szerzetesi keretek között képzel el a Krisztus utánzásából fakadó tökéletességet. A *Lelki gyakorlatok* a szerzetesi kereteken kívül is megvalósíthatónak látja.

A *Compendio* felépítéséhez képest a *Lelki gyakorlatok* egészen más koncepciót képviselnek Jézus emberségének szemlélése szempontjából. A *Compendio* hat hétre oszlik, amelyben az első három megfelel a tisztulás, megvilágosodás és egyesülés Pszeudo-Areopagita Dénesre visszavezethető hármass felosztásának. Furcsa, hogy csak ezután, a negyedik héten kezdődik el Krisztus életének szemlélése. Az ötödik hét a szenvedés és feltámadás misztériumainak szentelt idő, a hatodik pedig ismétlés Jézus életéről, haláláról és feltámadásáról.

Ezzel szemben Ignác négyhetes felosztást követ. Már az első hétbe is bevezeti a Jézussal való találkozást, mint a Megfeszítettel való imabeszélgetést, a második–negyedik hét pedig egyértelműen Krisztus élete, halála és feltámadása misztériumainak van szentelve. A misztériumok kiválogatása apostoli jellegű és célú; gyógyulási céllal nemigen találunk Ignácnál Krisztus-misztériumot (legfeljebb úgy, hogy az apostolokat küldi gyógyítani Jézus⁷⁹).

A Krisztus emberségével való találkozás másik sajátosan ignáci jellege, hogy a *Lelki gyakorlatok* tömören és röviden mutatják be a szemlélendő misztériumokat,⁸⁰ általában három pontra osztva. Ebben sok hasonlóság van a *Compendio* utolsó

---

⁷⁷ *Vida* – GM, Prólogo n. 11, 8. Hasonló felhívás található már a ferences Johannes de Caulibusnál is, akinek *Meditationes Vitae Christi* című művét sokáig Bonaventurának tulajdonították.

⁷⁸ A *Compendio* szerint Krisztus szemlélésének három foka van: embersége szerint (*según su sacra humanidad*), embersége és istensége szerint (*cómo a Dios y hombre*), istensége szerint (*cómo es Verbo eterno, una sola cosa con el Padre y con el Espíritu Sancto*). Cb [256]–[258], 56–58. Ebből a szempontból a *Compendio* a klasszikus monasztikus hagyományban marad.

⁷⁹ Lgy. 281.

⁸⁰ Lgy. 261–312.

hetével, amely ugyancsak három pontra osztott evangéliumi meditációkat javasol a zsolozsmák mondásának idejére.⁸¹ A döntő különbség a *Lelkigyakorlatok* meditációs anyaga és a *Compendio* 4–5. hete vagy a *Vita Christi* meditációs elmélkedései között a következő: ez utóbbiak tele vannak patrisztikus és középkori szerzőknek az adott Krisztus-misztériumra vonatkozó idézeteivel, illetve kommentárjaival. Ezzel szemben Ignác tömören csak az evangéliumi jelenet lényeges pontjait sorolja fel, minden kommentár nélkül, visszavezetve az imádkozót a forráshoz, vagyis az evangéliumhoz, bízva abban, hogy az imádkozó maga jut el a misztérium interiorizációjára.

Az ima pedagógiája

A *Lelkigyakorlatok* többféle imagyakorlatot tartalmaznak,⁸² amelyeknek az elnevezései felidézik a monasztikus szerzetesi imaút állomásait, ugyanakkor részben át is értelmezik azokat. A mentális ima fejlődésének klasszikus állomásait többen is megfogalmazták a középkorban a szerzetesi lelkiismereti irodalomban. Karthauzi (II) Guigues (†1188) szerint a sorrend a következő: *lectio* (a Szentírás figyelmes olvasása), *meditatio* (elmélkedő, diszkurzív ima, amely az olvasott rész mélyebb megértésére törekszik), *oratio* (imabeszélgetés Istennel: kérés stb.), *contemplatio* (passzív ima, amelyben végbemegy az Istennel való egyesülés). Az egyes elnevezések az Istenhez való felemelkedés egyes állomásainak felelnek meg.⁸³

Szent Ignác használja ezeket a fogalmakat, illetve másokat is (*examen, consideración*), de nem egészen monasztikus értelemben. A monasztikus kontemplációban – amely az imaélet csúcsa – a szellemi képességek (emlékezet, értelem, akarat) passzívvá válnak, és a figyelem Isten mindent meghaladó misztériumára összpontosul.⁸⁴ Ezzel szemben Ignácnál a kontempláció fogalmába beletartozhat a meditációra jellemző diszkurzivitás, melyben a szellemi képességek még aktívak.

A kontemplációt Ignácnál elsősorban a kontempláció tárgya különbözteti meg a meditációtól. A kontempláció – csaknem mindig, az *Ad amorem* kivételével – evangéliumi Krisztus-misztériumokra irányul. Feltétele a bűnöktől való megtisztulás egy bizonyos foka (az első hét meditációin keresztül). Ignác kontempláció-fogalmában jelentős szerep jut az affektivitásnak, vagyis a Jézus iránti szeretetnek. Ugyanakkor Ignác is feltételezi, hogy az evangéliumi misztériumok kontemplálásában, azaz szemlélésében egyre inkább leegyszerűsödnek a szellemi

---

⁸¹ Ez Cisneros *Directorio de las horas canonicas* című művének sajátossága volt: hárompontos evangéliumi meditációkat javasolt a zsolozsmák mondása alatt. Ez a gyakorlat ellenkezett a monasztikus szerzetesi hagyománnyal, de csak jóval később szüntették meg.

⁸² „Lelkigyakorlaton értjük a lelkiismeret-vizsgálás, elmélkedés, szemlélődés, szóbeli és elmélkedő ima és egyéb lelki tevékenység minden módját, amint azt később kifejtjük.” Lgy. 1.

⁸³ *Scala claustralium sive tractatus de modo orandi*, PL 184, col. 475–484.

⁸⁴ A XII. századi, később klasszikussá vált kontempláció-fogalom meghatározása Szent-Viktori Richárdtól ered: “Contemplatio est libera mentis perspicacia in sapientiae spectacula cum admiratione suspensa.” In *Benjamin major*, Lib. I, Cap. IV, PL 196, col. 67.

képességeink. Mindazonáltal az ignáci kontempláció tárgya mindvégig – a negyedik héten is – Jézushoz kapcsolódik, csak a *Lelkigyakorlatokat* záró *Ad amorem*-kontempláció lesz kifejezetten teocentrikus.

További lényegi különbség Ignácnál a monasztikus hagyományhoz képest, hogy az ún. *oratiót*, vagyis imabeszédet (spanyolul *coloquio*) a kontemplációban is megtartja, a negyedik héten is. Míg a monasztikus hagyományban a kontempláció Istenbe merülő hallgatás, addig Ignácnál az *oratio*, vagyis a szó – az Istennek-Krisztusnak mondott, vagy tőle hallott szó – megmarad a szemlélődésben is. Melloni szerint ez a ferences kontempláció-hagyományhoz kapcsolja Ignácot, amely nem felfelé, hanem lefelé szálló misztika, az Ige megtestesülésének alászállását utánozva.⁸⁵ Ez a vonás hozzátartozik Ignác lelkiségének apostoli jellegéhez, amely igyekszik megőrizni a világgal való kapcsolatot, illetve a teremtményi körülmények között megtalálni Istent.

A hármas lelki út

A lelki út vagy spirituális fejlődés-haladás klasszikus hármas rendszerét – Órigenész, Nisszai Szent Gergely és Evagriosz Pontikosz után – Pseudo-Areopagita Dénes dolgozta ki az V. században a *Mennyei hierarchiáról* című művében⁸⁶. E neoplatonikus séma szerint az Isten felé emelkedés útján vannak tisztulók és tisztítók, megvilágosítandók és megvilágosítók, tökéletesek és tökéletesítők. Ennek megfelelően alakul ki a megtisztulás – megvilágosodás – egyesülés néven emlegetett hármas séma vagy hármas út, amelyet egyesek a „kezdők – haladók – tökéletesek” felosztással azonosítanak. Az imatapasztalat fejlődésének szintjén e hármas felosztásnak feleltették meg a „meditáció – oráció – kontempláció” triádját.

A lelkiségi hagyomány két irányban értelmezte a hármas utat. Bonaventura *De triplici via (Incendium amoris)* című művében a hármas út nem annyira három egymás után következő szakaszt jelent a lelki élet fejlődésében, hanem az ima- és Isten-tapasztalat három különböző módját. A tisztulás, megvilágosodás, egyesülés különböző arányban vagy intenzitással, de mindvégig elkíséri az ember ima- és Isten-tapasztalatát. Ezzel szemben a karthauzi Hugues de Balma *Theologia mystica* című könyvében úgy értelmezte a hármas utat, mint három egymás után következő útszakaszt vagy állapotot. A harmadik szakasz vagy állapot – az egyesülés – Hugues de Balma és számos kortársa értelmezésében radikális elszakadást jelentett a világtól.

Ignác a *Lelkigyakorlatok* 10. bevezető megjegyzésében látszólag Hugues de Balma értelmezési irányába megy, amikor az első hetet a megtisztulással, a második hetet a megvilágosodással azonosítja.⁸⁷ Ugyanakkor nem említi az egyesülés fázisát,

---

⁸⁵ Vö. JAVIER MELLONI: *The Exercises of St Ignatius of Loyola in the Western Tradition*, Gracewing – Inigo Enterprises, Herfordshire–New Malden Surrey, 2000, 31–32.

⁸⁶ *De coelesti hierarchia*.

⁸⁷ „Az emberi természet ellensége ugyanis akkor kísért a jónak látszata alatt, amikor valaki a megvilágosodás útján halad, ami a második hét gyakorlatainak felel meg, és nem annyira a tisztulás útján, ami az első hét gyakorlatainak felel meg.” Lgy. 10.

nem azonosítva azt kifejezetten sem a harmadik, sem a negyedik héttel. Ez nem azt jelenti, hogy Ignácnál ne lenne Istennel való egyesülés. Csakhogy ez – mint fentebb már szoltunk róla – mindig Jézus emberségén keresztül valósul meg (legyen szó az aktív, a szenvedő, vagy a megdicsőült Jézusról). Még az *Ad amorem*-szemlélődésben is – ahol Jézusról nincs szó – megmarad a *Lelkigyakorlatok* inkarnacionális jellege: „Szemléljem, hogyan lakik Isten a teremtményekben...” „...miképpen munkálkodik és dolgozik érettem az Isten a föld színén levő összes teremtményekben...” „Szemléljem, hogyan jön minden jó és minden adomány onnan fölülről...”⁸⁸ Az ignáci egyesülés – az ignáci misztika – útja tehát mindig leszálló jellegű.

Az ignáci misztika: a választás misztikája

Melloni – a fentiek alapján – megállapítja, hogy az ignáci lelkiség újdonsága és sajátossága a választásban, más szóval a döntésben áll: Isten akaratának a megtalálása és a vele való azonosulás valamilyen konkrét helyzetben. A választás vagy döntés aktusa – legyen szó életállapotról vagy bármilyen más kisebb-nagyobb horderejű elhatározásról – mindig magában hordozza a Megtestesülés misztériumát: lemondást más lehetőségekről, eszközökről stb. A választás lehatárolódás, kapcsolódás – de nem rendezetlen ragaszkodás – valamilyen konkrét dologhoz, amelyben Isten akaratát, s így lényegében magát Istent fedeztük fel.⁸⁹

Valóban, spiritualitástörténetileg a választás–döntés jelensége, mint Isten akaratának keresése és megtalálása egy konkrét szituációban Ignác előtt sehol nem fedezhető fel a lelkiségi hagyományban oly módon, hogy ez egy lelkiségnek a középpontjában állt volna. Ilyen értelemben e körül – vagyis a választás–döntés körül – összpontosul a *Lelkigyakorlatok*ban az ember Jézussal való kapcsolat, az imamódszerek megválasztása és a benső megmozdulások megkülönböztetése.

Természetesen nem minden ignácinak nevezett lelkigyakorlatban történik döntés. Ettől függetlenül az így megélt lelkigyakorlatos tapasztalat éppen olyan hiteles és fontos. Döntés nélkül is kapcsolódhat és egyesülhet az ember Istennel. Ilyenkor – egész egyszerűen – az ignáci lelkigyakorlat és az ignáci lelkiség belesimul a *Devotio Moderna* és a többi lelkiségi hagyomány áramlatába.

---

⁸⁸ Lgy. 235–237.

⁸⁹ “...the Ignation name of union with God is 'election'. Such union comes about in the act and art of choosing in each moment in terms of God's will, which declares itself in history for the transformation of the world [...]. Thus for Ignatius union is always a quest and a tendency, never a definitive state.” JAVIER MELLONI: *The Exercises of St Ignatius of Loyola in the Western Tradition*, Id. mű, 50. Lásd Melloni bevezetőjét a *Compendio* előszavában: Cb, XLIX.

Általános irodalom

WATRIGANT, HENRI: La genèse des Exercices spirituels, in *Études* 71 (1897) 506-529; 72 (1897) 195-216; 73 (1897) 199-288 (réédition, avec notes complémentaires, Amiens, 1897).

RAHNER, HUGO: *Ignatius von Loyola und das geschichtliche Werden seiner Frömmigkeit*, Graz, 1947.

Vita Christi

LUDOLFO DE SAJONIA: *La Vida de Cristo. Fielmente recogida del Evangelio y de los Santos Padres y Doctores de la Iglesia*, MHSI, Series Nova, vol. 5/1-2, Universidad Pontificia Comillas, Madrid, 2010.

GARCÍA MATEO, ROGELIO: La Vita Christi de Ludolfo de Sajonia y los misterios de Cristo en los Ejercicios ignacianos, in *Gregorianum* 81 (2000), 287-307.

GARCÍA MATEO, ROGELIO: *El Misterio de la vida de Cristo en los Ejercicios ignacianos y en el Vita Christi Cartujano*. Antología de textos, Biblioteca de Autores Cristianos, Madrid, 2002.

SHORE, PAUL: The *Vita Christi* of Ludolph of Saxony and its Influence of the *Spiritual Exercises* of Ignatius of Loyola, in *Studies in the Spirituality of Jesuits*, 30, 1 (1998) 1–17.

WALSH, MILTON: „To always be thinking somehow about Jesus”: The Prologue of Ludolph’s *Vita Christi*, in *Studies in the Spirituality of Jesuits*, 43, 1 (2011).

Flos sanctorum

BEATO IÁCOPO DE VAREZZE: *La “Leyenda de los Santos”* [Transcripción del ejemplar existente en el Archivo Histórico de Loyola, único conocido de la edición hecha en Sevilla, en 1520–1521, por el impresor salmantino Juan de Varela], MHSI, Series Nova, vol. 3, Universidad Pontificia Comillas, Madrid, 2007.

Lásd Félix Juan Cabasés bevezető tanulmányát (Estudio introductorio).

Francia fordításban: JACQUES DE VORAGINE: *La Légende dorée*, Gallimard, Paris, 2004.

Compendio breve

Compendio breve de ejercicios espirituales. Compuesto por un monje de Montserrat entre 1510–1555. Edición preparado y presentado por Javier Melloni, SJ. Biblioteca de Autores Cristianos, Madrid, MMVI.

MELLONI RIBAS, JAVIER: Las influencias cisnerianas de los Ejercicios, in *Las fuentes de los Ejercicios Espirituales de San Ignacio. Actas del Simposio internacional*, Loyola, 15–19 sept. 1997, Ed. Mensajero, Bilbao, 1998, 353–357.

MELLONI RIBAS, JAVIER: *The Exercises of St Ignatius Loyola in the Western Tradition*, Gracewing – Inigo Enterprises, Herfordshire – New Malden Surrey, 2000.

SOLIGNAC, AIMÉ: Le *Compendio Breve* de l’*Exercitatorio* de Cisneros et les *Exercices Spirituels*, in *Archivum Historicum Societatis Jesu* 63 (1994) 141–154.

SOLIGNAC, AIME: Le Manuel de Montserrat et les Exercices de saint Ignace, in *Christus*, 42, n° 167 (1995) 358–369.

STEINKE, JOHANNES MARIA: Hat Ignatius seine Exertitien abgeschrieben?, in *Geist und Leben*, 82/1 (2009), 38–52.

Krisztus követése

KEMPIS TAMÁS: *Krisztus követése*, Ecclesia, Budapest, 2004.

THOMAS A KEMPIS: *L'Imitation de Jésus-Christ*. Texte latin original. Trad. fr. de Lamennais. Introduction par le R. P. Chenu, O.P., Librairie Plon, Paris, 1950.